

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΛΑΦΙΩΝ *Cervus elaphus*

Το Ελάφι ή Κόκκινο Ελάφι (*Cervus elaphus*) ζούσε κάποτε σε ολόκληρη σχεδόν την ηπειρωτική Ελλάδα. Μέσα σε λίγες δεκαετίες, οι πληθυσμοί του συρρικνώθηκαν σε τέτοιο βαθμό ώστε το είδος βρέθηκε στην κατηγορία των απειλούμενων ζώων της χώρας.

Προς το παρόν οι συνθήκες (και ειδικότερα η ένταση του λαθραίου κυνηγιού) δεν επιτρέπουν ένα βιώσιμο μέλλον για το σημαντικό αυτό ζώο που θα μπορούσε να έχει μια πολύ ευρύτερη εξάπλωση και έναν πιο ουσιαστικό ρόλο στην ελληνική φύση.

Σε ειδικό σχέδιο δράσης* το WWF Ελλάς προτείνει τις αρχικές ενέργειες που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την επανάκαμψη του πληθυσμού των ελαφιών στην Ελλάδα και τον ενεργό ρόλο τους στο περιβάλλον.

*Λατσούδης, Π. (2009). Σχέδιο δράσης για την προστασία του Κόκκινου Ελαφιού *Cervus elaphus* στην Ελλάδα. Δεκέμβριος 2009. WWF Ελλάς, Αθήνα. 44 σελ. (Αδημοσίευτη εργασία).

Στη σύντομη αναφορά που ακολουθεί παρουσιάζεται ένα συνοπτικό διάγραμμα με τα προβλήματα και τις προτεινόμενες λύσεις ενώ ακολουθεί μια συνοπτική επισκόπηση των βασικότερων ζητημάτων που σχετίζονται με τη διαχείριση των ελληνικών ελαφιών.

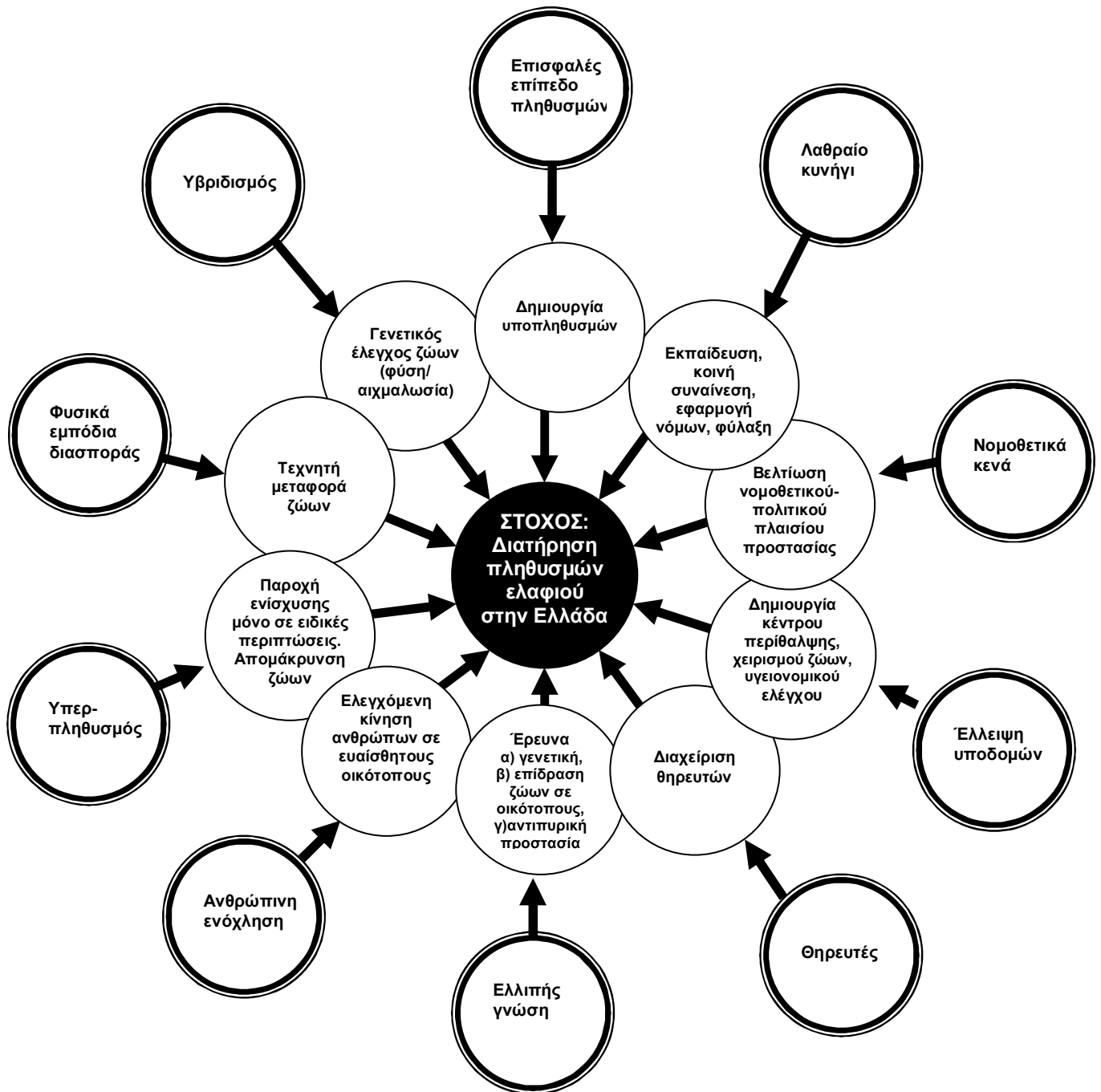
Αθήνα, Μάρτιος 2010

WWF Ελλάς
Παγκόσμιο Ταμείο
για τη Φύση
Φιλελλήνων 26
105 58 Αθήνα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ:

Σχέδιο δράσης για την προστασία του Ελαφιού στην Ελλάδα

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Εξωτερικοί κύκλοι: Προβλήματα

Εσωτερικοί κύκλοι: Δράσεις

Κέντρο: Στόχος (διατήρηση βιώσιμων πληθυσμών ελαφιού στην Ελλάδα)

Επισκόπηση ζητημάτων διαχείρισης ελληνικών ελαφιών

(φωτογραφίες: © WWF-Ελλάς/Π.Λατσούδης, εκτός από τη φωτογραφία καθρεπτών αντανάκλασης)

Ελάφι ή Κόκκινο Ελάφι στην Πάρνηθα.

Κάποτε ζούσε σε ολόκληρη σχεδόν τη χώρα. Σήμερα περιλαμβάνεται στον κατάλογο των απειλούμενων ειδών της Ελλάδας («Κρισίμως Κινδυνεύον»).

Ο πιο ακμαίος πληθυσμός του, στην Πάρνηθα, περιλαμβάνει σίγουρα ζώα που έχουν εισαχθεί στο παρελθόν από βορειότερες χώρες ενώ είναι άγνωστο εάν διατηρούν κάποια γονίδια αυτόχθονου πληθυσμού. Άγνωστη είναι και η ακριβής προέλευση των ζώων της Ροδόπης που έχουν στενή σχέση με αυτά της Βουλγαρίας.

Λιβάδι Σαλονίκι, Πάρνηθα.

Τα εγκαταλελειμμένα από δεκαετίες χωράφια διατηρούνται ανοιχτά κυρίως εξαιτίας της βόσκησης των ελαφιών. Με αυτό τον τρόπο οπισθοδρομεί η ομογενοποίηση της βλάστησης και αυξάνεται η βιοποικιλότητα.

Αν και οι ιδιαιτερότητες κάθε οικοσυστήματος δεν επιτρέπουν γενικεύσεις στην επίδραση των βοσκητών που μπορεί να αυξήσουν ή, αντίθετα, να μειώσουν τη βιοποικιλότητα (Hester *et al*, 2006, Putman, 2003), είναι βέβαιο ότι πολλά είδη πουλιών και φυτών που δεν εντοπίζονται στο διπλανό δάσος, ζουν στο ανοιχτό περιβάλλον των λιβαδιών της Πάρνηθας.

Δασική πυρκαγιά.

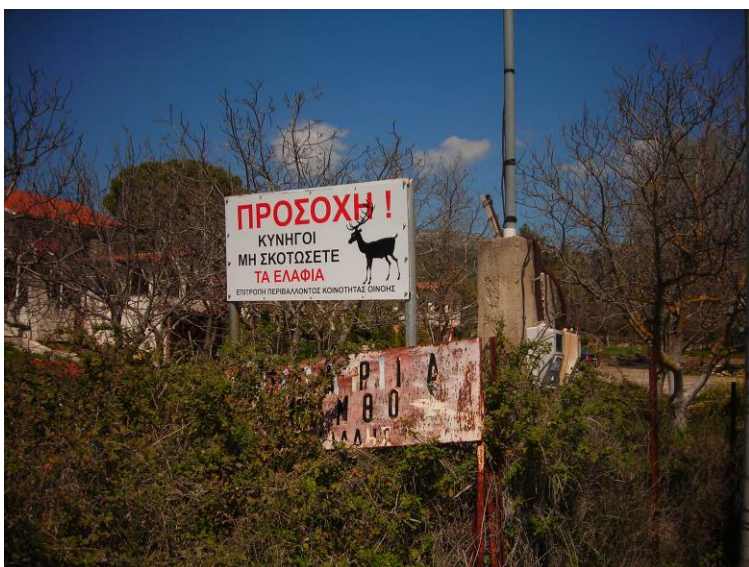
Η πυρκαγιά (2007) της Πάρνηθας χαρακτηρίστηκε από μεγάλη ένταση και έκταση. Σε αυτό συνέβαλλε η συσσωρευμένη βιομάζα στην περιοχή του πευκοδάσους.

Επιβάλλεται η έρευνα της πιθανής συμβολής των ελαφιών στην αντιπυρική προστασία, μέσω του περιορισμού της βιομάζας και της μείωσης στην ένταση και έκταση των πυρκαγιών (Η βόσκηση γενικότερα έχει προταθεί ως μέσον πρόληψης πυρκαγιών π.χ. Röder, 2008, Etienne, 2005, Brown, 2002).

Γυπαετός, *Mustang*, Ιμαλαΐα. Απειλούμενο είδος στην Ελλάδα.

Μια ολόκληρη σειρά ζώων (καταναλωτών και αποικοδομητών) εξαρτώνται από μια γερή βάση στην τροφική «πυραμίδα» που θα έπρεπε να στηρίζει η παρουσία ελαφιών και άλλων φυτοφάγων ζώων. Τα τσακάλια όπως και όλα τα είδη γυπών είναι ζώα που απειλούνται με εξαφάνιση στην Ελλάδα. Θα μπορούσαν να συντηρούνται από πληθυσμούς ελαφιών.

Πινακίδα αποτροπής λαθραίου κυνηγιού, Οινόη.

Το λαθραίο κυνήγι είναι η κύρια αιτία μείωσης ή τοπικής εξαφάνισης των ελαφιών στην Ελλάδα.

Έλαφος της Βερβερίας (Μπαρμπαριάς) *Cervus elaphus barbarus*. Zoo Parc Du Belvedere, Τύνιδα.

Ένα από τα απειλούμενα υποείδη ελαφιού. Το παράνομο κυνήγι ήταν και σε αυτή την περίπτωση η κύρια αιτία μείωσης ή εξαφάνισης τοπικών πληθυσμών.

Όπως σημειώνεται στην πρόσφατη έκθεση της IUCN για τα απειλούμενα θηλαστικά της Μεσογείου (Temple-Cuttelod, 2009), η άμεση θανάτωση από ανθρώπους είναι η είναι η κύρια απειλή για τα μεγαλόσωμα θηλαστικά της γεωγραφικής περιοχής.

Ελάφι Σαμπάρ *Cervus unicolor brookei* (Sukau, Βόρνεο). Ιδιωτική συλλογή.

Πληροφορίες υπάρχουν για παρόμοιες συλλογές σε διάφορα σημεία της Ελλάδας. Η εισαγωγή και απελευθέρωση στη φύση ζώων, από άλλες περιοχές ή συγγενικών ειδών, απειλεί τον ιδιαίτερο γενετικό χαρακτήρα των ελαφιών, όπως έχει συμβεί στη Βρετανία για παράδειγμα.

Επιβάλλεται ο έλεγχος των ζώων που μπορεί να δραπτεύσουν ή να απελευθερωθούν χωρίς άδεια στην ελληνική φύση.

Τα ζώα διακινούνται ανεξέλεγκτα στο πλαίσιο του ελεύθερου εμπορίου, χωρίς να ελέγχεται που καταλήγουν. Σε κάποιες περιπτώσεις δεν ελέγχεται επίσης εάν ο αγοραστής έχει «άδεια ίδρυσης ιδιωτικού εκτροφείου θηραμάτων» ή εάν ο πωλητής είναι νόμιμος «εκτροφέας θηραμάτων».

Φάρμα εκτροφής και διατήρησης ελαφιών.

Οι φάρμες εκτροφής θα μπορούσαν πιθανόν να συμβάλλουν στη διατήρηση του είδους ή στην κάλυψη των αναγκών της αγοράς. Ωστόσο, το νομικό καθεστώς και η επίβλεψη της διατήρησης ζώων σε αιχμαλωσία παρουσιάζουν ελλείψεις.

Για τη διατήρηση ελαφιών απαιτείται «άδεια ίδρυσης εκτροφείου» και «κτηνοτροφικής εγκατάστασης».

Αρχές διαχείρισης πανίδας.

Προβλήματα αλληλοεπικάλυψης αρμοδιοτήτων (π.χ. μεταξύ φορέων διαχείρισης και δασικών υπηρεσιών) έρχονται να προστεθούν στο πρόβλημα συρρίκνωσης της δασικής υπηρεσίας που, πρακτικά, δεν είναι σε θέση σήμερα να παρακολουθήσει και να ελέγξει τη διακίνηση και απελευθέρωση ζώων, την παρακολούθηση των πληθυσμών τους κοκ.

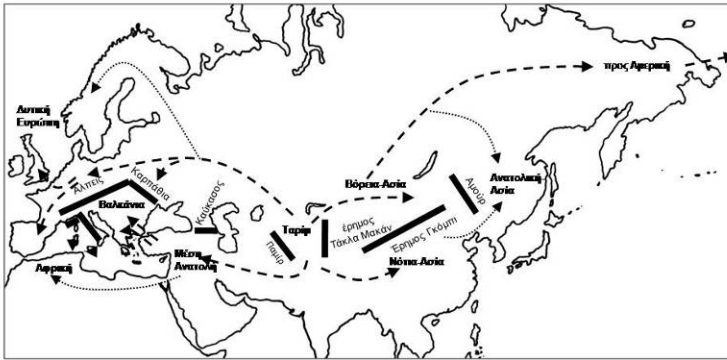
Νομικό καθεστώς.

Το υπάρχον νομικό καθεστώς δεν καλύπτει πλήρως τις ανάγκες προστασίας των ελαφιών στην Ελλάδα. Επειδή το ελάφι είναι κοινό σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες, αντιμετωπίζεται με το ίδιο καθεστώς και στην Ελλάδα.

Δεν έχουν εκδοθεί αρκετές αποφάσεις που θα κανόνιζαν τα διαδικαστικά ζητήματα που προβλέπονται από το νομοθετικό πλαίσιο. Π.χ. δεν προβλέπεται ακριβώς τι θα απογίνουν ζώα που έχουν κατασχεθεί ούτε η ποινή που θα αποδοθεί για το λαθραίο κυνήγι ενός ζώου που στην Ελλάδα θεωρείται απειλούμενο.

Χάρτης διασποράς ελαφιών από την κοιτίδα τους, σύμφωνα με τους Ludt et al. (2004).

Στα Βαλκάνια φαίνεται ότι διατηρήθηκε μια ιδιαίτερη ομάδα ελαφιών που βρήκε καταφύγιο στον θύλακα της χερσονήσου κατά την τελευταία παγετώδη περίοδο.

Αυτό υπογραμμίζει τη σημασία της ιδιαιτερότητας του πληθυσμού των Βαλκανίων που πρέπει να διατηρήσει τον γενετικό του χαρακτήρα.

Συλλογή δειγμάτων γενετικού υλικού από κλαδοκέρατα ελαφιού Πάρνηθας.

Ο Τομέας Γενετικής, Ανάπτυξης και Μοριακής Βιολογίας του Τμήματος Βιολογίας του Α.Π.Θ. διεξάγει για λογαριασμό του Φορέα Διαχείρισης Πάρνηθας, γενετική μελέτη των ελαφιών του Δρυμού. Επιβάλλεται ο έλεγχος της πιθανής διατήρησης γονιδίων αυτόχθονων πληθυσμών και η παύση εισροής ξένου γενετικού υλικού. Επιβάλλεται επίσης ο γονιδιακός έλεγχος των ελαφιών που διατηρούνται σε κρατικά ή ιδιωτικά εκτροφεία και όσων γενικότερα μπορεί να βρεθούν ελεύθερα στην ελληνική φύση.

Ελαφίνα στην άκρη ασφαλτόδρομου.

Τα οδικά ατυχήματα είναι ένα από τα μεγαλύτερα θέματα που επηρεάζουν ζωές ανθρώπων και ζώων. Όπου υπάρχουν πληθυσμοί ελαφιών κοντά σε δρόμους θα πρέπει να παρακολουθούνται στενά οι μετακινήσεις τους και να προβλέπονται ανάλογα διαχειριστικά μέτρα (αμοιβαίας προειδοποίησης, αποτροπής εισόδου ζώων στο οδόστρωμα, διαχείριση βιοτόπων που θα κρατά τα ζώα μακριά από τους δρόμους κλπ).

Καλλιεργημένες εκτάσεις, δυτικά Πάρνηθας.

Το κατακερματισμένο από μονοκαλλιέργειες και ανθρώπινες κατασκευές περιβάλλον περιορίζει τους διαθέσιμους βιότοπους των ελαφιών και, κυρίως, περιορίζει τις δυνατότητες φυσικής επανεποίησης κατάλληλων βιοτόπων.

Σε συνδυασμό με την έλλειψη αυστηρού ελέγχου του λαθραίου κυνηγιού, κάνουν πρακτικά αδύνατη τη φυσική διασπορά των ζώων της Πάρνηθας προς τα βουνά του Κιθαιρώνα, Ελικώνα και από εκεί στα μεγάλα βουνά της Ρούμελης και της Πίνδου.

Η τεχνητή μεταφορά σε κατάλληλους βιότοπους προτείνεται ως (πρακτικό) μέσον δημιουργίας νέων υποπληθυσμών.

Περίφραξη Νέας Εθνικής Οδού Αθηνών-Λαμίας στο ύψος της Πάρνηθας.

Η περίφραξη σε σημεία όπου είναι γνωστή η κίνηση ελαφιών κρίνεται αναποτελεσματική. Στη νέα Ε.Ο. Αθηνών-Λαμίας το πλέγμα έχει ύψος 160 εκ. ενώ οι πάσσαλοι φθάνουν το ύψος των 170-180 εκ. Για τα ελάφια ικανοποιητική θεωρείται η περίφραξη που ξεπερνά τα 180-200 εκ. ύψος.

Κατεστραμμένο τμήμα περίφραξης στη Νέα Εθνική Οδό Αθηνών-Λαμίας στο ύψος της Πάρνηθας.

Η περίφραξη θα πρέπει να συντηρείται τακτικά προκειμένου να αποφευχθούν μοιραία αυτοκινητιστικά ατυχήματα με διερχόμενα ζώα.

Προειδοποιητικοί καθρέφτες αντανάκλασης.

Αντανακλούν (μόνο) το βράδυ τα φώτα των προβολέων των αυτοκινήτων στα πλάγια του δρόμου. Έτσι, αυτοκίνητα και ζώα γίνονται αμοιβαία αντιληπτά.

Αν και διαφορούμενη η αποτελεσματικότητά τους, σε πολλές περιπτώσεις έχει καταφανεί η θετική τους συμβολή στη μείωση των οδικών ατυχημάτων.

Αρτίφυτρο δένδρου σε καμένο δάσος.

Επιβάλλεται η συστηματική παρακολούθηση της πιθανής επίδρασης των ελαφιών στη βλάστηση και ιδιαίτερα σε αναδασωτές περιοχές. Το WWF Ελλάς έχει προτείνει εύκολα εφαρμόσιμες μεθόδους.

Σύμφωνα με τις πρώτες έρευνες του WWF Ελλάς, στην Πάρνηθα κατά τα δύο πρώτα χρόνια τα ελάφια δεν ζημίωσαν τα δενδρύλλια των αρχικών αναδασώσεων.

Έλλειψη «στάθμης βοσκής» στο ελατόδασος Πάρνηθας (κάτω από το οποίο τα δένδρα θα έμοιαζαν «κουρεμένα»).

Παρά τις εικασίες για αρνητική επίδραση των ελαφιών στο ελατόδασος, δεν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις για κάτι τέτοιο μέχρι τώρα. Αν και δεν αποκλείεται να συμβεί στο άμεσο μέλλον (αφού ο πληθυσμός προστατεύεται αποτελεσματικά στον Εθνικό Δρυμό ενώ απουσιάζουν σημαντικοί θηρευτές) η έλλειψη «στάθμης βοσκής» κάτω από την οποία τα ζώα έχουν καταναλώσει τα φύλλα και τα λεπτά κλαριά είναι χαρακτηριστική στην Πάρνηθα ενώ είναι εμφανής στο κοντινό ελατόδασος του Κιθαιρώνα που δέχεται την πίεση κτηνοτροφικών ζώων.

Ποολίβαδο στη θέση του καμένου ελατόδασους Πάρνηθας (άνοιξη 2009).

Η περιορισμένη αρχικά (για δύο σχεδόν χρόνια) βλάστηση στις περιοχές που κατέκαψε η μεγάλη πυρκαγιά του 2007 έδωσε τη θέση της σε ένα μεγάλο ποολίβαδο και θαμνολίβαδο από την άνοιξη του 2009 και μετά. Σε συνδυασμό με την έλλειψη θηρευτών και την προστασία των ελαφιών, μπορεί να οδηγήσει σε μια υπερβολική αύξηση του πληθυσμού των ζώων που με τη σειρά της να φανεί επιζήμια για τις αναδασωτικές ενέργειες.

Σιληνή της Πάρνηθας Silene oligantha parnesia. Ενδημικό υποείδος φυτού του Δρυμού.

Τα ελάφια δεν ζημίωσαν βασικούς πληθυσμούς του ενδημικού φυτού ακόμη και μετά τη μεγάλη πυρκαγιά.

Δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η ελληνική φύση έχει δεχθεί εδώ και χιλιάδες χρόνια την πίεση της βοσκής.

Όπου πάντως υπάρχουν σπάνια και ενδημικά φυτά σε επικράτειες ελαφιών, θα πρέπει να ελέγχεται η πιθανή επίδραση των ζώων σε αυτά.

Εξατομικευμένη προστασία πολύτιμου δέντρου. Εθνικό Πάρκο Parco Nazionale delle Foreste Casentinesi Monte Falterona e Campigna (Τοσκάνη, Ιταλία).

Σε περιπτώσεις νεαρών ή πολύτιμων δέντρων ή άλλων φυτών μπορεί να προβλεφθεί η εξατομικευμένη προστασία από τα ελάφια.

Ετήσιες γεωργικές καλλιέργειες στα όρια του Ε.Δ. Πάρνηθας.

Τα ελάφια μπορεί να στραφούν σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις δημιουργώντας προβλήματα στους καλλιεργητές. Θα πρέπει να συστήνονται μέτρα απομάκρυνσης των ζώων (φράχτες, απωθητικά κλπ) ενώ θα πρέπει να προβλέπονται και συγκεκριμένα μέτρα αποζημίωσης.

Άνθρωποι ταιΐζουν τολμηρό ελάφι, Πάρνηθα.

Το τάϊσμα και η κοντινή επαφή με τα άγρια ζώα πρέπει να απαγορεύεται για δύο κυρίως λόγους:

Απρόβλεπτα σοβαρά ατυχήματα έχουν προέλθει από ζώα που έμοιαζαν εξοικειωμένα με τον άνθρωπο.

Τα ζώα που εξαρτώνται από την ανθρώπινη ελεημοσύνη μπορεί να ζημιώσουν τη βλάστηση τοπικά. Είτε γιατί δεν χρειάζεται να μετακινηθούν είτε γιατί η τροφή που τους παρέχεται στερείται ινών οπότε στρέφονται σε σημαντικά είδη χλωρίδας για να συμπληρώσουν το διαιτολόγιό τους.

Ποτίστρα άγριων ζώων.

Η παροχή νερού και τροφής πρέπει να αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό. Η τεχνητή υποβοήθηση μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιθύμητα επίπεδα πληθυσμού ή σε τοπική επιβάρυνση βιοτόπων. Τα ζώα που δεν χρειάζεται να μετακινηθούν για να καλύψουν τις ανάγκες τους μπορεί να ζημιώσουν τη βλάστηση γύρω τους.

Αδέσποτος σκύλος, Πυρήνας Ε.Δ. Πάρνηθας.

Αδέσποτα σκυλιά επιτίθενται σε ελάφια. Το πρόβλημα των αδέσποτων συνοδεύει τα κενά στην εφαρμογή της νομοθεσίας που, κατά τα άλλα, αποτρέπει την εγκατάλειψη ζώων στην ύπαιθρο.

Ο διαχωρισμός των μεγάλων αγελών είναι ένα από τα μέτρα που θα μπορούσαν να παρθούν για την άμεση αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Απογραφή-παρακολούθηση ελαφιών από εποπτική θέση, Πάρνηθα.

Επιβάλλεται η τακτική παρακολούθηση των πληθυσμών των ελαφιών προκειμένου να γίνονται έγκαιρα αντιληπτές οι ανάγκες για λήψη περαιτέρω διαχειριστικών μέτρων (π.χ. μετακινήσεις κοντά σε δρόμους ή καλλιέργειες, μείωση γεννήσεων κλπ).

Το WWF Ελλάς έχει εφαρμόσει και συστήνει έναν συνδυασμό μεθόδων που μπορούν να χρησιμοποιούνται για την παρακολούθηση του δασόβιου αυτού είδους.

Ρέμα Γιαννούλας, Πάρνηθα.

Ανεξέλεγκτη ρίψη αποβλήτων χαρακτηρίζει το τμήμα του ρέματος λίγο πριν και μετά την είσοδό του στο Θριάσιο Πεδίο. Η ρύπανση στα υπόλοιπα τμήματα αποφεύγεται έμμεσα με την έλλειψη οδικού δικτύου.

Η καλή διατήρηση της ποιότητας των βιοτόπων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ευζωία των πληθυσμών των άγριων ζώων.

Μπάρα αποκλεισμού οχημάτων, Πάρνηθα.

Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις ελαφιών στην Πάρνηθα παρατηρούνται σε σημεία που βρίσκονται μακριά από την ανθρώπινη παρουσία και ενόχληση. Οι μπάρες αποκλεισμού οχημάτων βοηθούν σε αυτή την κατεύθυνση. Τα ζώα δεν αναγκάζονται να μετακινηθούν σε άλλες περιοχές όπου μπορεί να δημιουργηθούν σε αυτά προβλήματα ή να προκαλέσουν τα ίδια προβλήματα (π.χ. καλλιέργειες, δρόμοι, αναδασωμένες περιοχές κλπ).

Προσπάθεια διάσωσης τραυματισμένου ελαφιού από τον Φορέα και το Δασαρχείο Πάρνηθας με τη συνδρομή εθελοντών.

Είναι απαραίτητο ένα κατάλληλο Κέντρο, με σύγχρονο τεχνικό εξοπλισμό και ανθρώπινο δυναμικό, που θα αντιμετωπίζει ζητήματα περίθαλψης, γενετικού ελέγχου και, κυρίως, σύλληψης και μεταφοράς ελαφιών σε άλλες περιοχές, προκειμένου να δημιουργηθούν νέοι υποπληθυσμοί.

Ελεγχόμενη Κυνηγετική Περιοχή Παρνασσίδας.

Σε μια σειρά περιοχών θα μπορούσαν να δημιουργηθούν υποπληθυσμοί ελαφιών. Ωστόσο, καθώς σε περιοχές παρόμοιου καθεστώτος (π.χ. ελεγχόμενη κυνηγετική περιοχή Κόζιακα) μακροπρόθεσμα οι πληθυσμοί ακολούθησαν φθίνουσα οδό, καμία ενέργεια δεν θα είναι αποτελεσματική χωρίς να προηγηθεί η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και η αποδοχή των τοπικών κοινωνιών.

Εξόρμηση σχολικής ομάδας στο πεδίο στο πλαίσιο προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Καθώς το λαθραίο κυνήγι αποτελεί την κύρια απειλή για τα ελάφια της Ελλάδας, η περιβαλλοντική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών είναι θεμελιώδους σημασίας για την επιβίωση των ζώων.